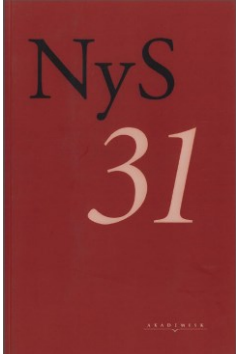

NyS

Titel:	Realistisk semiotik – betydningslære på et kognitionsvidenskabeligt grundlag	
Forfatter:	Torben Fledelius Knap	
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier</i> 31, 2002, s. 33-53	
Udgivet af:	NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn	
URL:	www.nys.dk	

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Realistisk semiotik¹

– betydningslære på et
kognitions-videnskabeligt grundlag

TORBEN FLEDELIUS KNAP

HVAD ER SEMIOTIK?

Semiotik er læren om betydning.² Som videnskab beskæftiger den sig med at udforske, hvorledes mennesket ved hjælp af tegn (græsk: sema) formår at kommunikere sine tanker om objekter, fænomener og følelser fra sin livsverden til andre mennesker, således at disse andre mennesker ved reception af de afgivne tegn forstår de tanker, som tegnene repræsenterer hos den kommunikerende. Sådan danner tegn betydning. Tegn udgør et middel for mennesket til at formå et andet menneske at producere en bestemt "styret" tankegang, som ikke ville have været tænkt uden ved en sådan tanke-dirigerende kommunikation af tegn.

Gennem tegnkommunikations-processen evner mennesket at løsrive sig fra den konkret foreliggende virkelighed på en sådan måde, at en fortidig, fremtidig eller blot forestillet virkelighed lader sig "aktualisere" som præsent i en pragmatisk interrelation; i kommunikationen mellem mennesker. Objekter og fænomener, som ikke er til stede i kommunikationsrummet, kan mellem mennesker diskuteres *som om*, de var. Menneskets naturlige evne til at operere med en mental aktivitet af denne bemærkelsesværdige beskaffenhed (at kunne forholde sig til en forestillet verden samtidig med at kunne operere i den ikke forestillede virkelighed imens) danner grundlaget for menneskets kultur-skabende virksomhed i det hele taget og er den direkte årsag til menneskets placering som den altdominerende dyreart på kloden. At kunne lære af sine erfaringer og ved tegnkommunikation at kunne lære af andres (dvs. imaginært at kunne projicere egne eller andres fortidige handlinger ind i potentielt fremtidige virkelighedsscenarier) danner grundlaget for enhver

argumentation, forhandling og tekstproduktion. Denne betydningsskabende evne danner grundlaget for enhver forholden sig til virkeligheden, som udgøres af andet end en blot instinktiv handlen.

"Naturlige tegn", med hvilken benævnelse nogen hentyder til fx sorte skyer som tegn på snarligt regnvejr eller til træers svajende bevægelser som tegn på blæsevejr, er ikke mere naturlige, end at det kræver menneskelig tankevirksomhed at konstruere relationen mellem tegnet og dets betydning. Naturen kommunikerer ikke, den er blot natur. Det er mennesket, der udvælger sig de naturfænomener, som mennesket anvender som indicier (tegn) på andre naturfænomener.

Nogen vil hævde, at andre dyr end lige mennesket kommunikerer ved brug af tegn; hunden, som gør foran køleskabet, fordi den gerne vil have mad – eller kommer til sin ejer med hundesnoren i munden, fordi den gerne vil gå tur. Det er sandt, at hundens ejer forstår disse handlinger som kommunikative handlinger baseret på brugen af tegn fra hundens side, men at noget sådant overhovedet er muligt er alene, fordi ejeren selv møjsommeligt har lært hunden disse kunster; andre hunde ville ikke forstå, hvad den signalerer. Når hunde signalerer til andre hunde, foregår det på baggrund af instinkter, som er nedarvet i dyret, som står i direkte forhold til det konkret foreliggende, og som ikke gøres til genstand for bevidst refleksion. Hunden kan ikke selv forholde sig til en "læringsproces": den kan ikke selv danne relationer mellem tegnudtryk og tegnindhold (i.e. betydninger); hunden forstår ikke selv, at *noget* kan "stå for" *noget andet* i al almindelighed. Den kan ikke spørge til eller medvirke reflekterende over sin egen tegnbrugs-træning: hos hunden er en sådan instinktiv og baseret på indlæring af betingede reflekser: giv pote på kommando og få en godbid! Således ville det fx være svært at forstå, hvad hunden med hundesnors-tricket ønskede at kommunikere, hvis den på egen foranledning kom logrende med et tilfældigt objekt i munden.

Med andre ord: brugen af tegn til kommunikation af betydning hviler både på evnen til at kunne samt intentionen om at ville. Naturen har ingen intention om at ville, hunden har ingen naturlig evne til at kunne. Mennesket både kan og vil. Mennesket er et tegnproducerende dyr – det kan producere tegn, som ikke direkte er forbundne med dets instinkt-

grundlag – og er derved (som kulturelt væsen) alle andre dyr overlegne. Den semiotiske evne hos mennesket er grundlaget for, at mennesket har kunnet omforme (kultivere) naturen, således at den først og fremmest tilfredsstiller menneskets behov. (Mennesket er det eneste dyr, der kan lyve!³)

Basalt set hviler menneskets semiotiske evne altså på det forhold, at mennesket i et pragmatisk rum – ved tegnenes brug alene – formår at fremkalde fænomener og forhold for sig, som ikke samtidig er til stede i kommunikationsrummet, og at virkeligheden således kan diskuteres, uden at de kommunikerende behøver at betragte den samtidig som konkret foreliggende.

Et tegnudtryk frembringer ved sin "afkodning" en mental forestilling hos den tegn-læsende/afkodende. Denne mentale størrelse omtales i semiotikken som tegnets indhold.⁴ Fx vil det sproglige tegnudtryk "mælk" hos de fleste frembringe den mentale forestilling om en hvid, lettere fed væske, der smager bedst, når den er afkølet.

Semiotikken handler således om, hvordan mennesket transformerer sine tanker til tegn, og om hvorledes disse tegn hos andre – kommunikeret i en pragmatisk situation – afføder en tankevirksomhed, som er intenderet fra tegngiverens side. En roman er skrevet med udtryk, som er fuldstændigt arbitrære i forhold til det tankeunivers, romanforfatteren formoder, at hans læser vil konstruere ved læsningen. Men det realiserede tankeunivers, som tegnafkodningen afstedkommer, danner på den anden side en mental konstruktion, som flere forskellige læsere uafhængigt af hinanden forholder sig til med en stor grad af konsensus. Det af-fødte tankeunivers er således ikke arbitrært i forhold til den verden, der tænkes på, når der tegngives.

Alle *medier* udgør systemer for tegnanvendelse. Det talte (og det skrevne) sprog er de medier, mennesket først lærer at beherske, men når disse mediers systematik er indlært, er det alene fantasien, der sætter grænser for, hvilke andre medierende aggregater der kan anvendes til kommunikation af tankemateriale: maleriet, filmen, radio, TV, beklædning, brosten...

Semiotikken arbejder på flere planer samtidig:

1. Hvordan omsætter mennesket sin perciperede og kognitivt bearbejdede livsverden til tegnsystemer? (kognitiv semantik)
2. Hvordan omsætter mennesket tegnkonstruktioner til forestillinger ved tankens kraft? (receptionsteori)
3. Hvordan foregår tegnudveksling mellem mennesker? (pragmatik)
4. Hvordan opererer forskellige medier forskelligt i deres tegngivningsmekanik i den hensigt at afføde dirigerede tanker hos recipienten? (semaforik)⁵

Semiotikken forsker med andre ord i alle pragmatikkens delfelter i bestræbelsen på at forklare 1) betydningens opståen, 2) dens afkodning, 3) dens mediering og 4) dens forskellige semaforiske morfologier.⁶

NOMINALISTISK SEMIOTIK

Semiotikken opstod i Danmark som egentlig videnskabelig bestræbelse i 1960'erne. Som en konsekvens af et generelt skift i fokus i humanvidenskaberne fra diakron ideografisk tænkning (fx filologi) til synkron formalisme (fx strukturel semantik) kunne semiotikken anvendes på tværs af de forskellige faggrænser i en overordnet bestræbelse: antropologien blev "strukturel" (Levi-Strauss); sprogforskningen blev "strukturel" (Ferdinand de Saussure); sociologien blev "strukturel" (Habermas, Bourdieu); litteraturvidenskaben blev "strukturel": strukturel semantik (Greimas). Den åndshistoriske dannelses-tænkning blev nedprioriteret til fordel for en tænkning i systemer og systematik. Semiotikken stod således højt på dagsordenen.⁷

Denne tidlige semiotik udviklede sig imidlertid næsten allerede inden den fik fodfæste i en noget fortænkt såkaldt poststrukturalistisk retning.⁸ De oprindelige tekster af Saussure (1985) om semiotik blev ganske uvidenskabeligt anvendt til på den ene side filosofisk at dekonstruere hele den "vesterlandske metafysik": det værende som sådan, det sprog vi in-

tentionelt udtaler os om det værende i og vores tro på, at vi som menneskelige subjekter skulle kunne eksistere som andet end blot diskursive registre af "altid allerede" foreliggende tekster. Apriorisk determinerede mennesker uden subjektiv integritet i en verden af tegn blev den poststrukturalistiske semiotiks forskningsobjekt. Psykoanalysen og kønsforskningen har lige til i dag anvendt Jacques Lacans poststrukturalistiske teori om det menneskelige subjekts konstituering som en entydig konsekvens af en signifiant-internalisering i menneskets ubevidste lagret i en form som et (undertrykkende) sprog. På den anden side kunne poststrukturalismen paradoksalt anvendes diametralt modsat i socialkonstruktivismen og pragmatismen som en teoretisk garant for, at mennesket i sin rene kulturelighed konstituerer sig (autonomt!) gennem en social diskursinternalisering. Mennesket er en tekst (en fortælling – en autobiografi)! Og min tekst kan være lige så god (og sand) som din. Sandheden er relativ. Den er som tegnene; den bliver udtrykt arbitrært i forhold til den verden, den udtaler sig om. Menneskets biologiske beskaffenhed udelades konsekvent i begge disse betragtninger som uvedkommende.⁹

Den poststrukturalistiske semiotik er imidlertid bygget på et fundament, der var forkert konstrueret. Jacques Derridas dekonstruktion af Saussures tegnteori hviler på den antagelse, at den skulle være korrekt funderet, for han dekonstruerer nemlig teorien på teoriens egne præmisser (Derrida 1967). Han følger den egentlig blot til dens yderste konsekvens.

Men den er ikke korrekt funderet. Saussures forestilling om, at der til ethvert udtryk, signifiant, skulle høre et bestemt entydigt indhold, signifié, er der ikke noget videnskabeligt belæg for. At det skulle forholde sig sådan er blot en intuition, det er let at få, fordi den i forhold til vores umiddelbare tanke virker så åbenbar; udtrykket "hest" svarer til forestillingen om en hest. Det er med dette udgangspunkt, at den poststrukturalistiske semiotik opstår som videnskabelig retning. Men Saussures teori er ganske overvurderet; den undervurderer den menneskelige tanke- og sprogernes kompleksitet og fremstår i dag som naiv.

En signifiant er et udtryk. En signifié er et indhold. Disse to danner tilsammen en (ubrydelig) relation, som Saussure kalder et tegn. Intet udtryk eksisterer uden indhold, intet indhold eksisterer uden udtryk. Både tegnets udtrykside og tegnets indholdsside står i selve det overordnede tegnsystem (la Langue) i modsætning til andre tegns udtryk og

indhold, foruden hvilke de ikke ville give mening. "Lille" kan kun forstås på baggrund af sin modsætning til "stor"; "sort" til "hvid"; "kort" til "lang" etc. Sprogtegnenes udtryksside er arbitrære i forhold til de fænomener i verden, de henviser til; der er ikke nogen naturlig relation mellem de to. Tegnets indholdsside er en idé, et "begreb", et indre billede af det betegnede (ikke det betegnede selv), men da indholdssiden netop *ikke* udgøres af fænomener i den virkelige verden, men kun eksisterer som en forestilling om noget sådant, da mener Saussure at kunne fastslå (uden nogen videnskabelig argumentation i øvrigt), at disse indholdsstørrelser som "begreber" står i modsætningsforhold til andre indholdsstørrelser i et større system af indholdsstørrelser. Dette nødvendigvis som forudsætning for at tegnbrugerne kan kende forskel på indholdsstørrelserne i tegnsystemet. Men her postulerer Saussure noget, der ikke er belæg for.

Og her ser Derrida så en svaghed i Saussures teori – men ikke den egentlige fejl: at Saussure postulerer noget om menneskets måde at begribe sin verden på, der ikke er belæg for. Derrida argumenterer blot videre ad Saussures eget spor i den hensigt at dekonstruere teorien. Hvis indholdsstørrelsen i et givent tegn står i et modsætningsforhold til andre indholdsstørrelser i et større system af indholdsstørrelser, da må nødvendigvis nye andre tegn (signifiant og tilhørende signifié) tages i anvendelse for at afgøre, hvori modsætningen mellem indholdsstørrelsen i det givne tegn og i andre tegn består – den er jo ikke naturligt fastslået. For at kunne forstå indholdet af et udtryk må den tegn-anvendende kunne holde alternative indhold op for sin tanke for at kunne danne modstillinger, men selve kriterierne for tegnindholdenes "modsathed" af andre tegnindhold kræver en standardisering, der nødvendigvis må kunne konventionaliseres i tegn – hvorledes skulle man ellers som gruppe af tegngivende personer kunne enes om, hvori modsætningen består? Disse tegn, der anvendes for at konstituere modsætningen mellem signifié i det første tegn og andre signifiées i systemet som helhed, bliver da de næste tegn i rækken, der kalder på atter flere tegn for at konstituere forskelle i forhold til andre tegn i systemet. Dette ender nødvendigvis i en *regres ad infinitum*. På grundlag af denne filosofiske logos hævder Derrida – og altså på baggrund af en accept af Saussures forkerte udgangspunkt – at mennesket er lukket inde i et univers af tegn/ord: vi forstår ikke verden andet end gennem de tegn, vi betegner verden med,

og da tegnene – og det gælder både for udtrykssiden og indholdssiden – er arbitrære i forhold til den verden, de betegner, da bryder metafysikken sammen; vi erkender alene materielle tegn, og intet derudover.

Derridas tanker danner stadig skole for mange poststrukturalister/postmodernister. En kritik af Saussures teori er berettiget, men ved at følge Saussures egen ræson for at dekonstruere hans teori, da kommer Saussures ukorrekte ræson dermed også til at danne grundlag for Derridas teori om Dekonstruktionen (Grammatologien¹⁰), og den bliver da følgelig ligeså forkert, som Saussures teori er.

Mennesket opbygger hverken sit tanke- eller sit taleunivers på den måde, som det er blevet udledt af Saussures tegnteori. Indhold af tanker bygger ikke på kontrære modsætninger til andre tankeindhold; de bygger på kognitivt aktive skematiske universalier, som ikke på forhånd er semantiserede, men som virker som skabeloner for tanken og som attraktorer (gestaltprocessorer) for det perciperede. Det har kognitionsforskningen set, og deraf er Den Realistiske Semiotik opstået. Men den skulle gå et stykke af den poststrukturalistiske blinde vej, før kognitionsforskningen blev dens *sine qua non*.

Den poststrukturalistiske nominalistiske semiotik, som blev udviklet i Danmark på baggrund af Derridas dekonstruktion af Saussures tegnlære, hviler på den fejlagtige antagelse, at ordet (tegnet) er a priorisk i forhold til det indhold, som ordet betegner. Verden som sådan eksisterer ikke uden ved for-forståelsen af de ord, hvormed vi begriber den. Ordene eksisterer "altid allerede" – a priorisk i forhold til de genstande, ordene betegner – og da ordene alene eksisterer som kulturelle fortolkninger (værktøjer, (Heidegger 1972)) af det umiddelbart givne, da eksisterer den kulturelle tolkning af en genstand a priori i forhold til genstanden selv.

For således at forstå betydningen af et ord må man tage andre ord i anvendelse for at kunne give en forklaring. Disse andre ords betydning hviler atter på en for-forståelse af yderligere andre ord – og så fremdeles; den egentlige mening kommer vi aldrig frem til. Ordet er det værktøj, hvormed vi forstår Verden – og det i en evigt dialektisk bevægelse af forskydning. Det er Heideggers Hegel-interpretation, der videnskabsteoretisk ligger som grundlag for denne tanke (ibid.).

Den poststrukturalistiske semiotik er kommet frem til mange absurde konklusioner om mennesket, kommunikationen og "semiosfæren" på dette grundlag. Og det gør den stadigvæk; i dag har teorien blot en kanonisk status, som synes at fritage dens brugere fra at forholde sig til det faktum, at den *de facto* strider imod enhver empiri.

At man på én og samme gang hævder, at mennesket gennem sit ubevidste er diskursivt determineret (og i sagens natur altså uden at vide det) – og dermed uden bevidst subjektiv intention – samtidig med, at man bevidst kritiserer denne diskurs som værende af undertrykkende karakter, der ad politisk vej må ændres, siger noget om, at projektet er mere normativt end videnskabeligt.

Der er et Xenons paradox indbygget i den nominalistiske semiotik. Xenon siger: hvis verden var bygget af halvveje, kan jeg filosofisk ræsonnere, at et menneske aldrig kan nå fra A til B. Det ville nemlig først skulle gå halvvejen mellem de to punkter, og derfra skulle det gå halvvejen af det resterende stykke. Der ville således til evig tid være endnu en halvvej tilbage, som skulle tilbagelægges. Hvorfor kan mennesker da alligevel nå fra A til B, som det lader sig konstatere rent empirisk? Fordi verden ikke er bygget af halvveje! Hvis virkeligheden var bygget af arbitrære tegn, kan jeg ræsonnere, at jeg aldrig ville nå til nogen forståelse af virkeligheden. For at forstå det første tegn, må jeg tage det næste i anvendelse; denne anvendelse kræver, at jeg inddrager endnu et tegn, og dette ville jeg skulle gøre i al evighed. Hvorfor kan mennesket da forstå virkeligheden alligevel? Fordi virkeligheden ikke er bygget af tegn!

Saussures tegnteori blev dekonstrueret, og det blev den på ganske logiske præmisser, fordi teorien var forkert i sit udgangspunkt. Men at den dekonstruerede teori kom til at danne en ny teori om tegn og betydning, som i forskellige forgreninger er blevet appliceret på snart sagt alle betydningsfænomener, har ført til katastrofale misforståelser og fejlerkendelser. Forestillingen om et fuldkomment arbitraritets-forhold mellem menneskets sprog og verden har ført til vildfarne konklusioner om menneskets beskaffenhed og livsvilkår. Ved en blanding af dekonstruktion og strukturel psykoanalyse har man postuleret, at det menneskelige subjekt alene udgøres af de tegnstrukturer, som det har internaliseret gennem sin ontogenese. De har lejet sig i det ubevidste som et sprog, som mennesket ingen adkomst har til, ingen bevidsthed har om, men er det styrende register for det handlende og tænkende menneske.

Man har postuleret det menneskelige subjekt som et diskursivt register alene. Man har postuleret det menneskelige køn som en internaliseret tegnkonstruktion, man har postuleret mennesket som en tabula rasa, som blot venter på at blive skrevet på. Postmodernister har i eufori "skabt" sig selv i angiveligt aldrig før sete konglomerater af samfundets tegnsystemer.

Den menneskelige bevidsthed har man til gengæld afholdt sig fra at udforske, for i kraft af sin konstitution som blot en effekt af materielle signifianters uendelige forskydninger var den ikke interessant i sig selv. Den kunne blot føres tilbage til de tegnkonstruktioner, den var bygget af, og de kunne dekonstrueres. Den menneskelige bevidsthed kom til at fremstå som et fatamorgana, der blot var illusorisk; en som-om-bevidsthed (svarende til hvad ideologikritikken kaldte falsk bevidsthed).

REALISTISK SEMIOTIK (KOGNITIV SEMIOTIK)

Den nominalistiske semiotik bygger på en Hegel/Heidegger'sk epistemologi, hvorimod den realistiske semiotik står i gæld til Kants tænkning.¹¹

Under indflydelse af den amerikanske kognitionsforskning har semiotikken i Danmark foretaget et paradigmeskift.¹² Forestillingen om at tegnene udgøres af et udtryk og et indhold, der hænger ubrydeligt sammen i en entydig relation, er forladt.

Semiotikken er imidlertid blevet grundforskning igen. Den tager nu udgangspunkt i det faktum, at mennesket rent faktisk *har* en bevidsthed, og at det er gennem denne bevidsthed, at mennesket overhovedet forbinder sig med den livsverden, som er fælles for mennesker i det hele taget. Den anerkender, at menneskets bevidsthed er transcendent i forhold til den materielle krop, som den er en effekt af, og at bevidstheden er transcendent i forhold til de tegn, hvormed den kommunikerer sit indhold. Den amerikanske kognitionsforskning har banet vejen for en nykantiansk tænkning baseret på "skematænkning" (Image Schemata; forestillingsskemaer).¹³

Semiotikken fastholder, at det fysiske og det metafysiske eksisterer side om side, og at det forbliver en gåde, som måske aldrig løses, hvorledes det fysiske (kroppen) kan processere tanker, der ikke er fysiske. Tanker er kvalitativt forskellige fra det, der afstedkommer dem, og hvorledes de

overhovedet kan opstå som en effekt af det fysiske er et lige så stort mysterium, som det altid har været.

George Lakoff og Mark Johnson (1980) antager at menneskets forhold til verden i udgangspunktet baserer sig på, at mennesket er kropsligt placeret deri,¹⁴ og at denne forholden sig baserer sig på kognitive skemaer, som er fælles for alle og ikke a priori ejer nogen semantisk værdi – de er universelle, transkulturelle. De forskellige kropsbaserede skemata, hvorved mennesket senere erkender også sin abstrakte verden, aktualiseres og stabiliseres ved kroppens erfaring med det fysiske rum, hvori kroppen er placeret (Experiential Realism). At kunne udtale sig om fx hvorvidt noget er "udenfor" eller "indenfor" beror på en "container-skematik", som ikke giver mening uden et kropsligt erfaringsmæssigt grundlag. At krydse barrieren mellem et indre og et ydre i et fysisk rum skal erfares kropsligt, før denne krops bevidsthed evner at projicere denne erfaring over på domæner, som er af ikke-fysisk natur. Barnet støder i kraft af sine bevægelser på forhindringer, som danner de fysiske grænser for rummet, barnet aktuelt er placeret i. Via en ud/indgang (fx en dør) kan barnet bevæge sig ud og ind af et sådant rum, og det er således bevægelsen af kroppen, der konstituerer rummet som en container, man kan være i eller være udenfor (Johnson 1990). Senere danner denne kropslige fornemmelse¹⁵ en matrice (en kognitiv skematisk kompetence) for at koncipere mere abstrakte rum, som mennesker forholder sig til: er jeg i Paris, eller er jeg udenfor? Er jeg med i gruppen, eller er jeg udenfor?

Yderligere skemata aktualiseres ved denne tidlige kropslige interageren med den fysiske verden: op og ned, frem og tilbage, over og under, ligevægt og ubalance, forhindring og fri adgang, bevægelse og stilstand etc. etc. (ibid.).

I daglig sprogbrug taler man ubesværet om, at "aktier går op", at "firmaer er i fremgang", at "de kommer over kriser", at "regnskaber balancerer", at "man kommer over hurdler" eller "sprænger grænser" og om at "foretagender er dynamiske". Man taler om "personlige nedture", "tilbageskridt", om "undergang", "uligevægtighed", at "løbe panden mod en mur" og om at "gå i stå". Alt dette uden nødvendigvis at mærke sig, at sådanne udtalelser ikke ville give mening, hvis ikke de fra første færd var kropsligt forankrede. Lakoff og Johnson kalder denne basale forankring af menneskets forståelse af sin verden for "Embodiment" (kropsliggørelse).

Ingen forklaringer med tegn i et tegnsystem, som er arbitrært i forhold til den oplevede verden (og alene hviler på forforståelse af andre tegn i en regres ad infinitum), ville kunne forklare, hvad disse ovenstående udsagn egentlig betyder. Man ville skulle tage flere og flere tegn i brug for at nå en forklaring, der alligevel ville undslippe, fordi udsagnene bygger på kinetisk funderede formationer, som ikke giver nogen mening, med mindre de i en eller anden forstand har været oplevet som fysiske fænomener, der har kunnet føles på kroppen.

På samme måde taler Lakoff om menneskets forståelse af objekter i sin omverden, som værende realistisk funderet på *prototypiske* objekter (Lakoff 1987). I en realistisk eksperimenteren med verden oplever mennesket kategorier af ting determineret ved erfaringen med dem. Når det sprogindlærende barn fx har lært at omtale en hund som "hund", vil det typisk derefter omtale hunde af alle hunderacer som "hund", også i de tilfælde hvor den pågældende hund for en objektiv betragtning mere ligner en kat, en gris eller en hest end en schæfer. Det prototypiske ved en hund lader sig ikke forklare ved, at den har fire ben, en hale, en pels, en snude, og at den udstøder bjæffelyde. Det er der nemlig mange andre dyr, der også har og også gør. Det prototypiske ved hunden lader sig alene udlede ved den fysiske omgang med den. Det "hundeagtige" etablerer sig som en mental skabelon, hvorefter hunde genkendes som hunde, før en erkendelse af racen eller arten, som hunden tilhører, opstår (ibid.). Dette *basic level*-niveau (ibid.), hvorpå vi kalder en hund "en hund" er det fænomenologisk basale, som vi med vore sanser træder umiddelbart ind i. Det er her, vi oplever den givne verden, vi i kraft af vore fællesmenneskelige perceptions- og kognitionsfaciliteter lever i. Således er det med udgangspunkt i dette basale erfaringsniveau, at vi *efterlods* formår at henregne hunde under kategorien "dyr" (abstrakt i forhold til den konkrete hund) eller pekingesere under kategorien "hunde" (specificeret som en type af hunde). På samme fænomenologiske basisniveau skal stole, borde og senge opleves som konkrete genstande med et bestemt formål, før det lader sig gøre at kategorisere dem abstrakt som "møbler". Et møbel kan man ikke tænke sig til uden at se en konkret anvendelig gentand for sig – som møbel.

Dette fænomenologiske basisniveau – Base Space¹⁶ – hvorpå vi gestalter vores konkrete virkelighed, konstitueres af vore perceptive og kognitive faciliteter. På dette niveau formes, hvad vi kalder vor verden: jorden,

vi går på; mennesker, vi interagerer med; objekter, vi forholder os til og håndterer – og det er herfra vi i vores kropslige tilstedeværelse føler og tænker tanker. Det er dette niveau, vi med vores tegngivning refererer til. Vort tankemateriale oplever vi i dette Base Space som transcendent i forhold til det konkret foreliggende. Tankens indhold er kvalitativt forskellig fra det konkret foreliggende. Men tankens indhold er ikke desto mindre bygget som billeder af det konkrete, dog ved fantasien ofte ændret i sin indholdssammensætning, fx som memoriserede afgrænsede "tidsrum" eller "øjeblikke" fastholdt i mentale rum – Mental Spaces (Fauconnier 1994). Også disse refererer vi fra.

I det øjeblik vi ved tegnenes brug kommunikerer med hinanden, aktiveres referencer til den ikonicitet, dynamik og emotion, som et mentalt rum indeholder. Ved metaforisk eller abstrakt tegnanvendelse er det på baggrund af en begrebslig integration – *blending* – af aspekter fra indholdsmæssigt forskellige rum, at tegnet danner sin betydning (Fauconnier & Turner 1998). "Nyrup er til tælling" giver alene mening som udsagn, såfremt en læser er i stand til ved "blending" at integrere inventaret fra et domæne, hvori der dyrkes boksespørt med et domæne, hvori der dyrkes parlamentarisk argumentation.

Hvis S1 og S2 kommunikerer med hinanden, må de i udgangspunktet danne hvert et mentalt rum, som "tegner" et billede af, hvorledes modpartens tegnforståelse er forankret i hans konkrete levede virkelighed. Tegnene er konventionelle (dvs. der i et givent sprogsamfund hersker konsensus om, hvad de betyder), men forudsætningen for at en kommunikation lykkes er, at afsenderen ved sin tegnbrug altså medtænker, hvorledes modparten forbinder tegnudtrykkene med sin konkret oplevede virkelighed.

To mennesker, der er kommunikativt på "bølgelængde", er to mennesker, som foretager ens-lignende *grounding*'er af deres metaforiske sprog.

Det er altså essentielt for en kommunikativ succes, at modparterne ejer evnen til at konstruere sig et "billede" af – en forståelse for – hvorledes modparten i sit tankeunivers arbejder med og sammenbinder sine mentale rum, og hvilke konkrete erfaringer denne har gjort sig – og gør sig – i det øjeblik, vedkommende betegner i det hele taget.

At forstå hinandens tegngivning hviler i første instans på, om den kommunikerende formår at kunne forestille sig den andens bevidsthed, som en bevidsthed med et bevidsthedsindhold, som er forskelligt fra den

kommunikanderens egen (Frith 1992). Dernæst hvorledes denne bevidsthed sprogliggør sine tanker via kognitive koblinger fra det konkrete til mentale rum og fra mentale rum til "blends" og i sidste ende, om den kommunikerende ved tegnenes brug via indsigten i den andens kognitive "arbejds måde" ved en tegnstyret vejledning formår at drive modparten til at sammenstykke et tankemateriale, som danner kohærens med den kommunikerendes i så høj grad, der skabes et mentalt rum, som begge parter "kan se for sig", kan forholde sig til og referere fra.

I modsætning til Derridas grammatologiske lære, hvorefter en betydning skal afsøges i et system af bipolært positionerede tegnsæt, hævder en realistisk semiotik således, at betydninger afsøges ved menneskets naturlige evne til at danne erfaring om, hvorledes tegnenes udtryk er forbundne med den fænomenologisk levede verden, som ikke er indhold i et tegnsystem.

En hvilken som helst tekst, som ikke kommunikerer direkte fra mund til mund i de kommunikerende subjekters kropslige nærvær, giver formentlig alene mening, såfremt en læser formår at rekonstruere den pragmatiske situation, hvori tekstens tegn som meddelelse giver mening for dialogpartnere. Tekster forbliver tegnudtryk alene, hvis ikke den dialogiske pragmatik og derved tegnudtrykkenes relation til dette kommunikationsrum og til de kommunikerendes mentale universer kan etableres af den læsende.

Saussures intention om at ville beskrive et *synkront* snit af den semiologiske virksomhed mellem mennesker er uladsiggør, fordi tegngivningen/sproget foretager diakrone spring, hver eneste gang det anvendes. Sproget ændrer sig naturligt, når der "leges med det". Menneskets næsten ubegrænsede evne til at danne nye metaforiske udtryk på baggrund af forestillingsskemaer og blendings af forestillingsrum (Mental Spaces) betyder, at sproget til enhver tid transcenderer sin egen synkronitet i en diakron retning. Enhver tekstafkodning implicerer naturligt et formelt filologisk projekt i sig, som tids- og stedfæster tegnudtrykkenes forankring i et Base Space, hvori de som betydning giver mening for pragmatikkens parter.

Når det ikke lader sig gøre at se ind i andre menneskers tanker, hvorledes lader det sig da gøre at begribe, hvad en anden "har i tankerne" andet end ved at lytte til en række konventionaliserede tegnudtryk, som

altså ikke nødvendigvis refererer til de samme konkrete oplevede scenarier hos den, der søger at begribe og den, der "tænker"? Hvordan kan vi være sikre på, at vore tegnudtryk ikke refererer til så forskelligt oplevede scenarier, at vi slet ikke kommunikerer om det samme "noget", når vi kommunikerer? Hvorledes kan man etablere et fælles samtaleobjekt, hvis forskellige dialogpartners brug af tegnudtryk refererer til så forskelligt oplevede konkrete situationer, at man må tage et uendeligt antal tegn i anvendelse, for at nå til en forståelse af, hvad en anden siger med en tegnbrug forankret i en anden erfaring. Dette ville være en peirciansk nominalistisk indvending, som hævder, at et tegn alene giver mening i kraft af den *interpretant*, der skulle kunne begribe betydningen under ganske bestemte omstændigheder, og at denne interpretant må være indlejret i tegnsystemet som en forklaring af det første tegn, men derved også være et udtryk i det næste etc.¹⁷ Hvad er det, der er forudsætningen for, at vi så let danner et så stabilt fælles mentalt rum med vores samtalepartner på trods af vidt forskellige livserfaringer som fundament for vor tegnudtryks-applikation, at vi alligevel ved, at vi taler om det samme, når vi taler sammen om noget?

Årsagen er, at skønt antallet af tegnudtryk er næsten ubegrænset, da vil tegnudtrykkene ikke give mening, med mindre de var anvendt i overensstemmelse med de universelle (og i forhold til tegnudtrykkenes indbyrdes dynamiske kompleksitet) meget simple kognitive skemaer, hvorigennem alle mennesker begriber deres verden.

Embodiment-teorien sætter meget overbevisende et begrænset antal skemaer (Image Schemata: forestillingsskemaer), som hos hvert enkelt individ er blevet aktualiseret ved en kropslig eksperimenteren med det fysiske rum (se ovenfor). Det viser sig, at det er svært overhovedet at finde sociale eller mentale forhold udtrykt, som ikke er bygget på denne kropsskematik (se eksemplerne ovenfor). Dette bevirker, at vi intuitivt synes at forstå, hvad den anden kommunikerer. Det kommunikerede må være bygget på et skema, som det er muligt at aflede det udsagte af.

Hvis en dialogpartner udtrykker, at "det kører for hurtigt", da vil forståelsen af udsagnet hvile på, om det er muligt at lede udsagnet tilbage til den rent fysisk kinetiske erfaring (toget kører for hurtigt), om den fysiske erfaring anvendes appliceret på det sociale domæne (det kører for hurtigt her i firmaet), eller om kropsskemaet anvendes til at danne forestillinger om det mentale domæne (det kører for hurtigt i mit hoved).

På samme måde i prioriteret rækkefølge: 1. bolden flyver af sted, 2. tiden flyver af sted, 3. tankerne flyver af sted. Vort mentale apparat er således beskaffent, at dets perceptioner indrettes i stabile kognitive universalier.

1. *Proprioceptionen* (menneskets sans for at kunne mærke sin krop indefra uden kinetisk eller taktil stimulation) danner forudsætning for en personlig deiktisk forankring i sproget. "Jeg" henviser hos enhver til et uundværligt kropsligt fundament, MIG (Knap 1995), der gør det muligt at sige "jeg" om sig selv, endskønt alle andre mennesker også gør det. Jeg behøver ikke at definere, hvad "jeg" refererer til, heller ikke over for min samtalepartner.
2. *Kinetikken* (menneskets sans for dets muskelbevægelser) danner forudsætning for, at jeg ved, hvor langt væk "et stenkast væk" er, eller om jeg kan forstå, hvad "begribe" betyder.
3. *Taktiliteten* (menneskets sans for berøring) danner forudsætning for, at jeg kan forstå, hvad et "sammenstød" betyder, eller hvad det vil sige at "berøre et emne".
4. *Vestibulariteten* (menneskets sans for balance) danner forudsætningen for, at jeg kan udtale mig om, at noget er vandret eller lodret eller "i ubalance".

Disse fire aspekter af det, der i daglig tale kaldes følesansen, danner til sammen – synæstetisk – en klar fornemmelse af de forestillingsskemaer, som kroppen og det kognitive naturligt aktiverer ved fysisk aktivitet. Når så denne "følesans" korreleres med vore andre sanser, bliver vort fælles kognitive register større at spille på, men stadig så ensartet funderet, at vi som forskellige mennesker anvender det som fælles reference for vor tegnbrugs skematik.

Det er ofte blevet indvendt mod den kognitive semiotik (og den kognitive semantik) at en så basal skematik, som her er blevet fremstillet som den kognitive grund, hvorpå vores perceptioner erfares, og hvorfra vores tegngivning udgår, er en alt for reduktionistisk måde at forholde sig til tegnkommunikationen på. De basale skemaer kan godt nok efter-

spores i vor tale og tegnbrug, men er dog alt for banale til at kunne sige noget vigtigt om vort sprogs kompleksitet.

At den realistiske semiotik, der bygger på kognitionsforskningen som sit grundlag, ikke udtømmende kan fortælle, hvorledes menneskets tekster konstituerer sig i detaljen (der er en lang vej fra det basale kognitive skema til den ekspliciterede diskurs) er ikke et argument for, at den realistiske semiotik bevæger sig ad et forkert spor. Der forestår imidlertid et stort arbejde i at redefinere det semiotiske tegn inden for denne ny ramme, som den realistiske semiotik afstikker. Når de udtryk, vi anvender, når vi kommunikerer, ikke indgår i et 1:1-forhold til de indhold, de afstedkommer, og ej heller til det virkelighedsmateriale, de betegner, hvorledes skal vi så forstå forholdet mellem tegnets udtryksside og det tankemateriale, det er bundet til hos den fremførende og det tankemateriale, det aktualiserer hos den recipierende?

Tegnet er ikke uafhængigt af den dialogiske situation, hvori det anvendes, ligesom tegnet heller ikke står alene som betydningsbærer i denne dialogiske situation. Der eksisterer en kompleks sammenhæng mellem en hel række af forskellige betydningsfremkaldende aspekter af en kommunikation, som ved synæstese fremkalder en given intenderet tanke: udsigelsesmæssige forhold, semaforiske systematikker, polyfoni, forventninger etc.

Tegnet ville formodentlig med succes i den realistiske semiotik kunne erstattes af termen *spacebuilder*¹⁸, der må forstås som den samlede mængde af information, der kræves for at "trigge" et mentalt rum (eller en "blending" af mentale rum) med et givent intenderet meningsfuldt inventar.¹⁹

KONKLUSION

Den realistiske semiotik har tilbagevist den nominalistiske semiotik. Men den realistiske semiotik er et forskningsprojekt i sin vorden, der ikke – på samme måde som semiotikken tidligere – kan etablere fyldestgørende teorier om hverken sprogets eller teksters fænomenologi, som umiddelbart lader sig omsætte til anvendelige *metoder* i en pædagogisk tilrettelagt undervisning.

Ikke desto mindre har denne ny semiotik skabt et grundlag for at efterprøve, hvor langt det lader sig gøre at komme i en videnskabelig forklara-

ring på, hvorledes mennesker udtrykker deres tanker i tegn som en naturlig og betydelig andel i det at være menneske.

Projektet er interdisciplinært: lige så mange vidensområder benyttes til at belyse problemstillingen, som der er håb for, at de kan bidrage dertil.

Når der tales om, at *spacebuilders* afføder mentale rum (Mental Spaces), da melder spørgsmålet sig selv sagt prompte om, hvilken status et sådant "rum" har. Et bevidsthedsrum med en specifik indlejret erfaring indrammet af en grænse for, hvor meget semantisk indhold, det kræver at kunne genkende et fænomen, som kommunikeret ved en *spacebuilder*. Men hvor meget overskydende semantisk materiale er der til stede i et mentalt rum i forhold til alene dette, der kræves for at forstå et bestemt udsagn? Hvis alene de genstande og begreber er indeholdt deri, som netop kun kræves for at give betydning til det udtryk, der formodes at afstedkomme dem, hvad skal vi da bruge forestillingen om "rum" til? I så fald er semiotikken blot igen, hvor den begyndte: til et bestemt udtryk hører et bestemt indhold! Det er et uafklaret spørgsmål, som i sidste ende kun lader sig besvare i samarbejde med neurologien. Disse "rum", som semiotikken taler om, er ikke nødvendigvis rum i den fysiske hjerne, der processerer dem. Men det bliver nødvendigt at kende hjernens funktionsmåde bedre for at kunne begribe den mere konkrete indholdsbestemmelse af disse "rum". Hvorledes arbejder hjernen, når den foretager begrebslige integrationer mellem flere forskellige "rum"? Hvor mange "rum" kan et menneske holde op for sin bevidsthed ad gangen? Og er det blot os som mennesker, der betegner disse tankefænomener som "rum", fordi vi tænker dem på baggrund af en container-skematik, som vi som en konsekvens af vores begrænsede kognitions-universalier ikke kan lade være at tænke dem i?

Meget tyder dog på, at semiotikken har fundet en frugtbar vej at betræde (bemærk metaforikkens skematik!).

Der er meget, der tyder på, at når to mennesker kommunikerer om et fælles tankeobjekt, der som en metafor udgøres af en "blending" af forskellige semantiske domæner, da er disse mentale rum, der holdes op for bevidstheden i denne bestræbelse, særligt investerede eller særligt aktualiserede. Mennesker har det nemlig med at "brodere" videre på hinandens metaforer ved at konstruere konceptuelle integrationer, der "blender" fra de domæner, der allerede er aktuelle i den metafor, der "brode-

res" videre på: – S1: "der blev du nok taget med bukserne nede, hva'?"
S2: "jamen, det gør jeg da altid!"

Et andet evident område at drage ind i løsningen af dette problem er transmediel translation: oversættelse af en og samme tekst fra det ene medium til det andet. Her vil det ved et studium i semaforikken kunne lade sig gøre at efterprøve, om det tankeindhold, man ønsker at mediere, fordrer forskellige aspekter af sit inventar ekspliciteret, alt efter hvilket medium man ønsker at oversætte fra, og hvilket medium, man ønsker at oversætte til. Det tankeindhold, en intermediel translatør ser for sig, når han translaterer, vil være udfoldet i et mentalt rum, som nødvendigvis må være indbegrebet af et scenarieagtigt bevidsthedsfænomen, fra hvilket indholdet af det første mediums tekst har en særlig mængde af indhold til fælles med det tankebillede, der gennem tegn skabes ved det andet mediums semaforik. Hvis der i denne tanke – translatørens tanke i oversættelsesprocessen – findes semantisk inventar, som ikke indeholdes i nogen af de to tekster efter oversættelsen – den oprindelige og den oversatte – da har translatøren set en tanke for sig, der har dannet bro mellem de to, men aldrig er blevet ekspliciteret; og det gør den særlig interessant for en semiotisk betragtning. Da eksisterer tanken uafhængigt af tegnet.²⁰

Torben Fledelius Knap
Institut for Nordisk Filologi
Københavns Universitet
email: fleknap@hum.ku.dk

NOTER

- 1 Realistisk semiotik har taget sit navn efter den *filosofiske realisme*, som til forskel fra den *filosofiske nominalisme* antager, at universelle fænomener eksisterer også uden en sproglig determination af dem.
- 2 Semiologi (oprindeligt Saussure) er læren om tegn. Semiotik (oprindeligt Pierce) er en betegnelse, der sigter til studiet af betydning i en bredere kontekst end den, der studerer tegnene alene.
- 3 Umberto Eco er kendt for denne udtalelse. Der findes dog dyrearter, der kan "lyve" i samme grad som et tre-årigt barn.
- 4 Det skal i denne forbindelse bemærkes, at semiotikken aldrig fyldestgørende har kunnet gøre rede for, hvorledes en relation mellem tegnets "indhold" og det aspekt af den fænomenologiske virkelighed, som tegnet henviser til, er beskaffent.
- 5 Semaforikken er mig bekendt endnu ikke beskrevet systematisk, men kun implicit som et ledsagefænomen til andre forskningsprojekter. Ikke desto mindre er semaforikken nødvendig at udforske i en realistisk semiotik, der ikke anerkender en entydig relation mellem tegnudtryk og tegnindhold. Denne introducerende artikel peger blot på det forhold, at et realistisk tegnbegreb kun lader sig udvikle under hensyntagen til interrelationen mellem forskellige semaforiske systemer og deres forbindelse til det menneskelige kognitionsapparat.
- 6 En semafor er en tegngivningsmekanisme, hvormed et betemt medie former sine budskaber. Det samme budskab kan således kommunikeres i forskellige semaforikker (semaforiske morfologier), alt efter hvilket medie der anvendes ved kommunikationen. Talens semafor er lyde, bogens semafor er bogstaver, filmens semafor er levende billeder etc.
- 7 Ideologikritikken bredte sig over hele det Humanistiske fakultet, og med en strukturel videnskabelig tankegang ønskede man på en gang at nedprioritere den borgerlige dannelsesstækning og at skabe en teori, der kunne vise, hvorledes mennesket som individ og arbejderne som klasse blev ideologisk undertrykt af kapitalismens mekanik.
- 8 En teori, der mente at kunne vise, hvorledes mennesket som sprogligt subjekt blev "indskrevet" i sin egen selvundertrykkelse.
- 9 Det skal nævnes, at disse retninger til dels havde andre forbilleder end Derrida og Lacan. Det var Wittgensteins filosofi, der anvendtes til at vise hvorledes Peirce's tegnlære kunne dekonstrueres i en regres ad infinitum.

- 10 Grammatologien hævder skriftens forrang over det fonetiske. Den fonetiske tale hviler på et fundament af en apriorisk skrift.
- 11 Kant tænker som bekendt i universelle skemaer.
- 12 George Lakoff, Mark Johnson, Mark Turner, Gilles Fauconier, Eve Sweetzer, Rick Grush blandt mange andre.
- 13 Den tror samtidig lidt naivt på, at Descartes' sjæl-legeme dualisme er ophævet, fordi man nu kan se korrespondenser mellem den fysiske verdens mekanik og den mentale bevidstheds erfaringer (Lakoff & Johnson 1999). Dualismen eksisterer dog stadig!
- 14 En antagelse de (uden fra første færd at vide det) har til fælles med Maurice Merleau Ponty. Fx *Kroppens fænomenologi* 1994.
- 15 Når jeg kender en fysisk lokalitet, som jeg er vant til at bevæge mig rundt i, behøver jeg ikke længere lys om natten for at undgå at støde på forhindringer. Rummet eksisterer i mig som et mentalt kort, jeg kan bevæge mig efter. Jeg kan endog bevæge mig i (en repræsentation af) rummet i mine tanker alene. Ved erfaringen dannes en kropslig baseret forestilling om rummet, som jeg imaginært kan projicere min væren ind i.
- 16 Således kalder Brandt det (2001).
- 17 Amerikansk nominalistisk pragmatik; Richard Rorty, Stanley Fish etc.
- 18 Gilles Fauconniers udtryk.
- 19 Gilles Fauconnier anvender termen anderledes i bogen *Mental Spaces* (Fauconnier 1994).
- 20 Svend Østergaard har fremført den tankevækkende iagttagelse, at mennesker ofte gerne vil fortælle om noget, de har i tankerne, men kommer til kort fordi de ikke kan huske, "hvad det hedder". "Hvad er det nu, det hedder (det, som jeg tænker på)?" Dette forhold eksemplificerer i al sin enkelthed, at et tegnindhold ikke hænger ubrydeligt sammen med det tegnudtryk, der kommunikerer det. Indholdet af et tegn kan være manifest bevidst, uden at tegnets udtryksside nødvendigvis er det.

LITTERATUR

- Brandt, Per Aage (2001): <http://www.hum.au.dk/semiotics/docs/epub/arc/paab/theat/theatricality.html>
- Derrida, Jacques (1970): *De la grammatologie*. Paris: Éditions de Minuit.
- Fauconnier, Gilles (1994): *Mental Spaces – aspects of meaning construction in natural language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Fauconnier, Gilles & Turner, Mark (1998): "Conceptual Integration Network".
Cognitive Science 22, no. 2. 133-187
- Frith, Utah (1992): *Autisme – en gâdes afklaring*. København: Hans Reitzel.
- Heidegger, Martin (1972): *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Johnson, Mark (1987): *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. London: The University of Chicago Press
- Knap, Torben Fledelius (1995): *Jeg er ingen signifiant. Bidrag til en fænosemiotisk teori om subjektet*. Magisterkonferensafhandling. Upubliceret.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1999): *Philosophy in the Flesh*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1980): *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things – what categories reveal about the mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Merleau-Ponty, Maurice (1994): *Kroppens fænomenologi*. København: Det lille Forlag.
- Saussure, Ferdinand de (1985): *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.